هەلبەستا (نەوایا مطرب و چەنگێ...)

د ناڤبەرا فەقیێ تەیران و مەلایێ جزیری دا

ئیسماعیل بادی

نڤێسین ل دۆر ئەدەبێ کلاسیکیێ کوردی و تایبەت ژی یێ کرمانجی، کارەکە پێدڤی ب هشیاری و شەهرەزاییێ هەیە. نەخاسمە ڕاکرنا هەلبەستان ژ دەستخەتێن د کەڤندا هاتینە نڤێسین، چونکی هەر مەشقکارەکێ خەتخۆش وەکی شەهرەزایا خۆ و ل دویڤ تێگەهشتنا خۆ، هەلبەست و دیوانێن شاعرێن کلاسیک نڤێسینە، د گەلدا ژی گوهۆڕین تێدا کرینە، گەلەک جاران دێ بینین هەلبەستەک بۆ شاعرەکی دانایە، ئەو بخۆ نەیا وییە، یان هەلبەستەک د دەستخەتاندا ل سەر ناڤێ چەندین شاعران هاتییە قەید کرن.

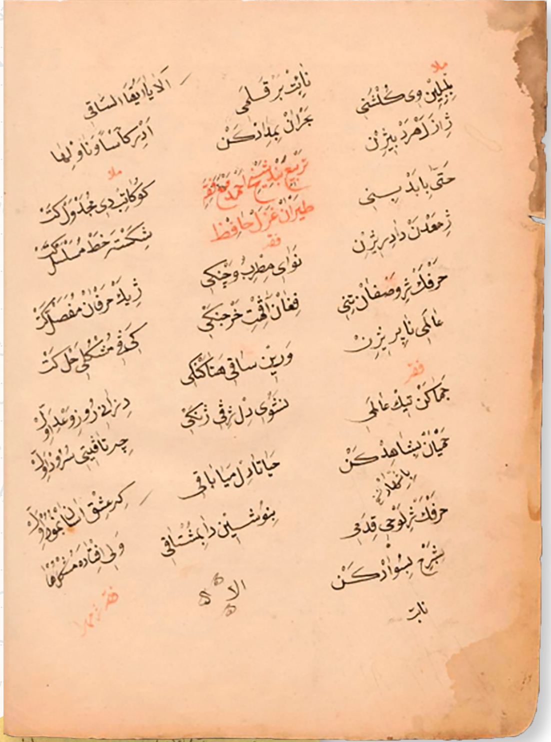

دەستخەتا دیوانا جزیری، پەرتوکخانەکا بەرلین، ژ ئەنترنێتێ

دەستخەتێ محمد طیار پاشا دیوانا جزیری.

دەستخەتێ ئیسماعیل محمد طیار پاشا، دیوانا جزیری.

د دیوانا (مەلایێ جزیری) دا، مە هاڤێتنابەرێك یا وان پێکڤە؛ خاندییە، فەقیێ تەیران و مەلایێ جزیری، هەڤچاخێن ئێك بووینە، یا ئاشکرا هەتا نوکە تنێ ئەو هەلبەست هاتییە دیارکرن کو پێکڤە ڤەهاندییە. بەلێ د دیوانەکا دەستخەتا مەلایێ جزیری دا، کو ل پەرتوکخانا بەرلین دا ل ئەنتەرنێتێ مە چاڤ پێکەڤت و دانەیەکا وێ ل نك خۆ داونلوود کر[1] - ب دیتنا مە، دبیت ژ ئاستێ حافزی ژی بوراند بیت - دەما ل دیوانێ زڤڕیم، بەلێ ناڤێ هەردووان ل سەرە، لێ دگەلدا ژی وەکی ل بەراهیێ مە ئاماژە دایێ کو گوهۆڕین تێدا هەنە و نەوەکی وان دەقانە یێن هەتا نوکە هاتینە بەلاڤکرن..!!.

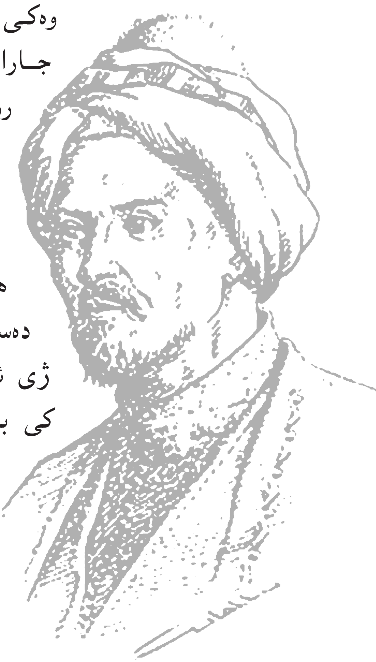

وەکی یا ئاشکرا و بەرچاڤ، گەلەك جاران د دەستخەتاندا ئەڤ چەندە رویدایە و گوهۆڕین کەڤتینە ناڤا هەلبەستان. بەلێ گوهۆڕینەکا هۆسان بۆ جارا ئێکێ یە دهێتە بەرچاڤ، تنێ ئەڤ دەستخەتە هۆسان، بێی بزانین ل بەر کیش دەستخەتێ هاتییە نڤیسین، یان ژی ئەوێ نڤێسای ناڤێ وی چییە و کی بوویە!! کەنگی هاتییە نڤیسین و لکیرێ؟ چونکی ئەڤ پێزانینە ل ناڤ بەرپەڕێن دەستخەتێ نەهاتینە نڤێسین و دیتن.. لەوا ئەڤ چەندە دێ د تاریاتیێدا مینیت..!!

د ڤێ دانەیا دەستخەتدا، ل بەراهیێ فەقی دەستپێکرییە و پاشی مەلایی بەرسڤا وی دایەڤە. دیسان هەکە لگەل یا د دیوانا جزیری دا هەڤبەر بکەین، سەروبنکرنەك د ناڤدا هەیە و هندەك مالك تێدانە د دیوانێدا نینن. ئەرێ ئەڤ هەلبەستا ل وی ئاستێ بلند، دبیت یا فەقیێ تەیران و مەلایێ جزیری بیت؟ ئەوان وەکی هەلبەستا دیتر پێکڤە ڤەهاند بیت!! ئەرێ یا بەرئەقلە وان ژ هەلبەستەکێ پتر پێکڤە ڤەهاند بن؟ ئەرێ بۆچی تنێ بەس د ڤێ دەستخەتێدا ئەڤ چەندە هەبوویە و حەتا نوکە د چ دەستخەتێن دیتردا نەبوویە؟ چونکی ل ناڤ بەرپەڕێن دیوانێن مەلای یێن دەسخەت و

چاپکری گەریاین، تنێ د دەستخەتا بەرلینێ دا ئەڤ چەندە هەیە..!!

ل بەراهیێ ل دیوانا مەلایێ جزیری ڤەگەڕیاین یا کو سەیدایێ ڕەحمەتی صادق بەهائەددین ئامێدی کۆمکری و تویژاندی و دگەهاندییە چاپێ، ئەوی هەلبەست لبەر (١١) یازدە دانەیێن چاپکری و دەستخەت تویژاندییە، بەلێ ئاماژە نەدایە وێ چەندێ کو هەلبەست د ناڤبەرا هەردو شاعراندا هاتبیتە ڤەهاندن[٢]، بۆ جارا دووێ دیوانا جزیری هاتییە تویژاندن لبەر چەند دانەیێن جوداتر ژ لایێ سەیدا تەحسین ئیبراهیم دۆسکی ڤە، ئەوی ژی ئاماژە نەدایە هندێ کو ئەڤ هەلبەستە د ناڤبەرا وان هەردویاندا هاتبیتە ڤەهاندن. ئانکو تنێ ل سەر ناڤێ مەلایێ جزیری هاتییە[٣].

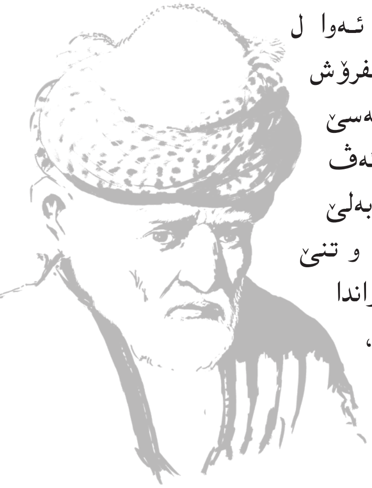

د دیوانا مەلایێ جزیری دا، ئەوا ل وەلاتێ مسرێ ل سەر کیستێ کتێبفرۆش (محەمەد نوری) ڤە، کو ناڤێ کەسێ دیتر ل سەر نینە؛ هاتییە چاپکرن، ئەڤ هەلبەستە یا ئێکێ یە د دیوانێدا، بەلێ خودانێ دیوانێ ژی ئاماژە نەدایێ و تنێ هەلبەستا ناڤدارا د ناڤبەرا هەردوواندا ل دووماهییا دیوانێ نڤێسییە[٤]، ب دیتنا مە؛ ئەڤ چاپکرییە کورتکرییا چاپا زڤنگی یە، تنێ شرۆڤەکرن ژێ هاڤێتینە و لێکدایەڤە و دایە چاپکرن و پیشگۆتن و نڤێسینا ژیانا مەلایێ جزیری؛ ناڤێ وی ل دووماهیێدا هاتییە[٥].

هەروەسا د پەرتوکا(هۆزانڤانێت کورد)دا، سەیدایێ (صادق) ب درێژی ل دۆر ڤێ هۆزانێ و کارتێکرنا حافزێ شیرازی ل سەر مەلایێ جزیری نڤێسییە، بەلێ چو ئاماژە نەداینێ کو هەلبەست یا هەردو هۆزانڤانا بیت[٦].

د وان کەشکۆلێن ل ئەنتیکخانەیا بەغدا دا هاتینە پاراستن، سەیدا محەمەد عەلی قەرەداغی بەحسێ دەستخەتەکێ دکەت، کو هەلبەستەك د ناڤبەرا (مەلا) و (فقە) دا هەیە، ب دیتنا وی مەلا، مەلایێ باتەیی یە، بێی کو چەند ڕێزەکا ژ هەلبەستێ بەرچاف کەت[٧]؛ ئەڤە جارا ئێکێ یە ناڤێ فەقی و مەلایێ باتەیی پێکڤە

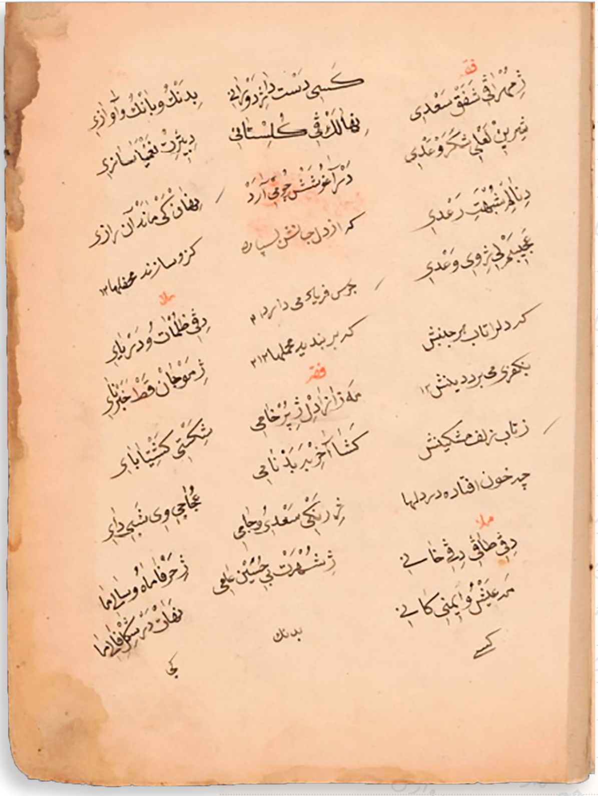

دەستخەتا دیوانا جزیری، پەرتوکخانەکا بەرلین، ژ ئەنترنێتێ

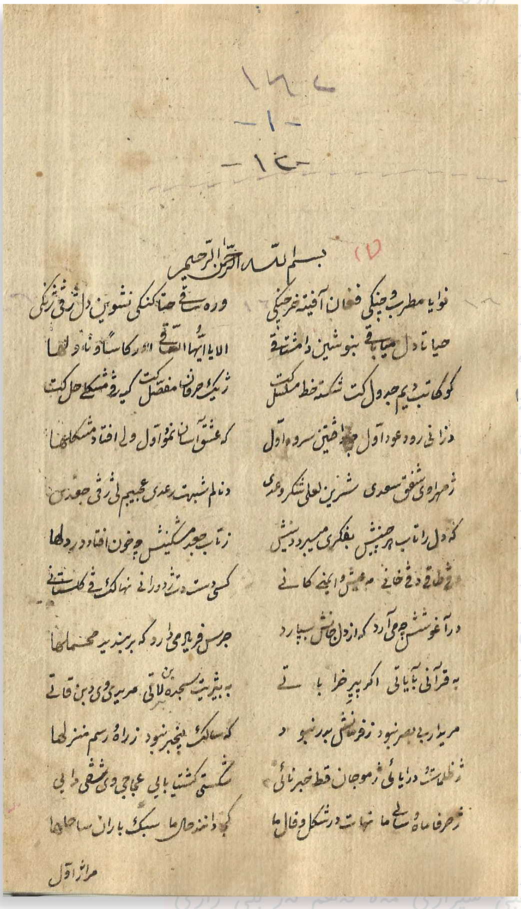

دەستخەتا دیوانا جزیری، پەرتوکخانەکا بەرلین، ژ ئەنترنێتێ

دهێت کو هاڤێتنە بەرێکەك وان هەبیت.

ل سەرێ هەلبەستێ نڤێسییە: (تربیع بند شیخ احمد مع فقە طیران غزل حافظ)، ل دویڤ پیزانینێن مالپەرێ دیوان بەلاڤکری، گۆتییە کو سالا ١٣١١مش کو دبیتە ١٨٩٣زا هاتییە نڤێسین. بەلێ مە نەزانی کێ نڤێسییە و لکیرێ هاتییە نڤێسین و چەوا گەهشتییە ئەرشیفێ پەرتوکخانا بەرلینێ.

هەروەسا د لێگەڕیانا مە دا ل ناڤ بەرپەڕێن دیوانێن دەسنڤیس و چاپکریدا ئەڤێن لبەر دەستێ مە، کەسێ چو ئاماژەیێن هۆسا نەداینە کو وان ئەڤ هەلبەستە پێکڤە ڤەهاند بیت!!.

هەلبەست هۆسان دەستپێ دکەت[٨]:

فەقە:

نەوایا موطرب و چەنگێ فەغان ئاڤێهت خەرچەنگێ
وەرین ساقی هەتا کەنگێ نەشۆیین دل ژ ڤێ ژەنگێ
حەیاتا دل مەیا باقی بنووشین دا ب موشتاقی
(ألا یا أیها الساقي أدر کأسا وناولها)

مەلا:

کو کاتب دێمی جەدوەل کت شکەستە خەط موسەلسەل کت
ژ یەك حەرفان موفەصصەل کی ڤێ موشکلێ حەل کت
دزانی روز و وەعدێ ئەووەل چ تاڤێتێ سرووود ئەووەل
(کە عشق آسان نمود أول ولی أفتاد موشکلها)

فەقە:

ژ مهرا وێ شەفەق سەعدێ شرین لەعلێ شەکەر وەعدێ
دنالم شوبهەتی ڕەعدێ عەجیبم لێ ژ وێ وەعدێ
کە دل را تاب هر چینبش بکفری مي برد دینش
(ز تاب زلف مشکینش چە خون أفتادە در دلها)

مەلا:

د ڤێ طاڤێ د ڤێ خانێ مە عەیش و ئێمنی کانێ؟
کەسێ دەست دا ژ دەورانێ نهالەك ڤێ گولستانێ
در آغوشش چو می آرد کە أز دل جانش بسپارد
(جرس فریاد می دارد کە بر بندید محملها)

فەقە:

مە زانی ئەز دل ژ پور خامی کەشا ئاخر بەد بەد نامی
ژ ڕەنگێ سەعدی و جامی ژ شوهرەت بێ حوسەین عامی
ب دەنگ و بانگ و و ئاوازی دبێژت نەغمەیا سازی
(نهان کی ماند ئان رازی کزو سازەند محفلها)

مەلا:

ژ ڤێ ظولمات و دەریایێ ژ مەوجان قەط خەبەر نایێ
شکەستی کەشتییا بایێ عەجاجێ وێ شەڤێ دایێ
ژ حەرفا ماە و سالێ ما نەهات دەر شەکلێ فالێ ما
(کجا دانند حال ما سبك باران ساحلها)

فەقە:

ب قورئانێ ب ئایاتێ ئەگەر پیرێ خەراباتێ
ببێژت: سەجدە بن لاتێ موریدێ دی نەبی قاتێ
مرید أر بی بصر نبود ژ فرمانش بد نبود
(کە سالك بی خبر نبود ز راە و رسم ومنزلها)

مەلا:

ژ حافظ قوطبێ شیرازێ مەلا فەهم ئەر بکی رازێ
ب ئاوازێ نەی و سازێ دڤێ بی سیدرە پەروازێ
تزد من حبە الصفوا بە أهل الهوی نشوی
(متی ما تلق من تهوی دع الدنیا وأهملها).

پەراوێز

١- ڤێ دووماهیێ، هەڤالێ مە یێ نڤێسەڤان (رزگار جەباری) کو مژویلی نڤێسینەکێ بووم ل دۆر هەلبەستا (ألا یا أیها الساقي..) یا حافزێ شیرازی کو مەلایێ جزیری جوانترین هەلبەستا خۆ ل سەر ئاڤاکرییە. مە پرسیارا ژێدەرەکی ژ هەڤالێ خۆ کر، ئەز ئاگەهدار کرم کو د وێ دیوانێدا ئەڤ هەلبەستا جزیری، نەیا وی ب تنێ یە، بەلێ فەقیێ تەیران و مەلایێ جزیری پێکڤە ڤەهاندییە.

٢- صادق بهاءالدین ئامیدی (تویژاندن)، دیوانا مەلایێ جزیری، چاپا ئێکێ، ئەکادیمیا کوردی ل بەغدا، بەغدا- ١٩٧٧، ل٨٣

٣- تحسین ابراهیم دۆسکی، دیوانا مەلایێ جزیری (بەرهەڤکرن و ڤەوژارتن)، پێداچوون و لێ زڤڕینا: اسماعیل طه شاهین، دهۆک- ٢٠٠٠، ل٢٣- ٢٥.

٤- محمد نوری، دیوان الشیخ الجزیری، طبع علی نفقه محمد نوری- بائع کتب الدین، مطابع دار الکتاب العربی بمصر، ؟، ص) د المقدمة، ١و٢).

٥- محمد نوری، دیوان الشیخ الجزیری، ژێدەرێ بەرێ، دێ د گووتارەکا دیتردا دێ هەردو دیوانا (زڤنگی و نوری) هەڤبەری ئێککەین.

٦- صادق بهاءالدین ئامێدی، هۆزانڤانێت کورد، چاپا یەکێ، کۆڕی زانیاری عیراق- دەستەی کورد، بەغدا- ١٩٨٠، ل٣٥ - ٣٦.

٧- محەمەد عەلی قەرەداغی، بووژاندنەوەی مێژووی زانایانی کورد لە ڕێگەی دەستخەتەکانیانەوە، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، بەغدا- ١٩٩٨، ل٢٠٣.

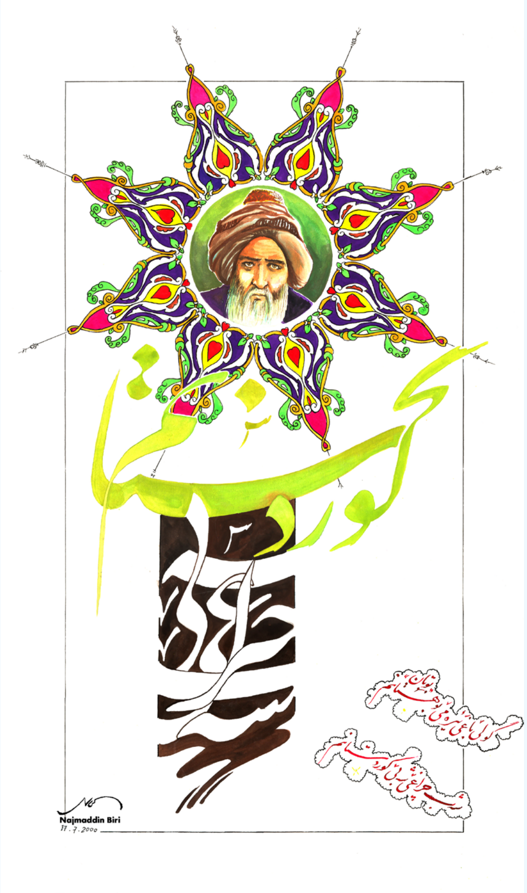

٨- بۆ دروست ڕاکرنا هەلبەستێ ژ دەسنڤیسێ، مە مفا ژ شرۆڤەکرنا هەر دو مامۆستایان ئەڤێن ل خوارێ وەرگرت:

- تەحسین ئیبراهیم دۆسکی، بەرگێ ئێکێ، شەرحا دیوانا جزیری (شرۆڤەکرن)، چ١، ئیران- ٢٠١٨، ل٢٢- ٣٧.

- محمد أمین دۆسکی، شرۆڤەکرنا دیوانا مەلایێ جزیری، بەرگێ ئێکێ، چ١، هەولێر٠ ٢٠٠٧، ل١٥- ٢٩.